

ART DÉCO CATALÀ (1909-1936)

Mariàngels Fondevila

MEMORIA ARTIUM

18

Art déco català (1909-1936)

Memoria Artium

Consell de Direcció

Direcció científica

Bonaventura Bassegoda

Joan Bosch

Jordi A. Carbonell

Vicenç Furió

Juan José Lahuerta

Immaculada Lorés

Francesc M. Quílez

Pilar Vélez

Coordinació tècnica

Meritxell Anton

Javier de Castro

Montserrat Gumà

Jaume Llambrich

Joan Carles Marset

Jordi Prats

Xavier Roig

Francesc Ten

Art déco català (1909-1936)

MARIÀNGELS FONDEVILA

Universitat Autònoma de Barcelona. Servei de Publicacions
Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona
Universitat de Girona. Servei de Publicacions
Edicions de la Universitat de Lleida
Universitat Politècnica de Catalunya. Iniciativa Digital Politècnica
Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili
Museu Nacional d'Art de Catalunya
Museu del Disseny de Barcelona

Bellaterra, Barcelona, Girona, Lleida, Tarragona, 2015

A Joan Francesc, Joan, Miquel i Elisa.
Als meus pares i germans.

Sumari

Introducció	13
Fortuna	19
1. Un nou estil de vida: temps moderns i noves icones	23
La Barcelona enxarolada.....	23
La premsa, mirall dels anhels cosmopolites.....	30
“Dancing” i culte al cos.....	32
La nova estètica del cel·luloide	38
“Vell i Nou”: ballets russos, folklorisme i la descoberta de velles civilitzacions.....	44
Consumint primitivisme	49
Cactus, brolladors i les noves dianes caçadores.....	51
Luminotècnia, modestos gratacels i altres novetats tecnològiques.....	53
Un nou arquetip femení	58
2. Gènesi	61
Figurins: imatge gràfica i sofisticada d'alguns pioners de l'art déco	61
Una plèiade de dibuixants a l'entorn de la revista “Papitu”	66
D'Emili Ferrer a Emili Vilà.....	68
Modernisme i art déco: concomitàncies.....	72
Models centreeuropeus: secessió i art déco	74
Arts decoratives i disseny	77

3. L'exposició Internacional de les Arts Decoratives de París. 1925	85
Una gran fira de les arts aplicades	86
L'afer Gaudí.....	87
Precedents i estímuls per a la participació	90
La instal·lació del FAD a les Galeries Saint Dominique i al Grand Palais	93
Projecció internacional del FAD.....	97
Popularització de l'“estil cubista”. Valoracions.....	98
 4. Arquitectura: De “l'estil botiga” al Pavelló dels Artistes Reunits	101
Espais d'oci i de consum.....	105
Pavellons efímers i reclams publicitaris a l'Exposició Internacional de 1929	111
El Pavelló dels Artistes Reunits: el luxe i confort moderns per a una elit	115
Valoracions crítiques	119
 5. Fabricant il·lusions: Myrurgia	123
El poder de la persuasió.....	123
Esteve Monegal: l'ànima de Myrurgia.....	123
Globalització i fusió de les arts: disseny, fotografia i arquitectura	125
 6. Detractors	133
La vocació utòpica del GATCPAC.....	133
Ambigüitats	135
 7. Guia dels bells oficis	139
Laca	139
Lluís Bracons	140
Ramon Sarsanedas	145
Enriqueta Benigani	149
Vidre	153
Joan Sala.....	154
Maurice Marinot i el mestratge de Francesc Quer	156
Les germanes Solé i Amèrica Cardunets	157

Josep M. Gol	158
Ricard Crespo i Xavier Nogués.....	161
Francesc Elias, Enric Riera i Genís Cirera	163
Joieria	165
Emili Store.....	169
Ramon Sunyer	171
Jaume Mercadé	173
Els joiers Valentí.....	176
Pau Gargallo a les Galeries Valentí.....	178
Pere Martí Vilanova	179
Josep M. Gol	180
Alfons Serrahima.....	180
Carles i Ninon Collet	182
Manuel Capdevila	182
Valeri Corberó i la nissaga dels Corberó	183
Rafael Solanic.....	187
Rogeli Roca: joies en blanc i negre	188
Altres joiers	191
Tèxtil.....	193
Tomàs Aymat.....	193
Wenceslao de Soto, Josep Sala, Josep Cardús, Emili Ferrer	197
Mobiliari i decoració	199
Santiago Marco	200
Seguint Ruhlmann i els tradicionalistes francesos.....	203
Antoni Badrinas	210
Jaume Llongueras	216
Vídua Josep Ribas: uns tallers al servei del FAD i el GATCPAC	221
Josep Mainar	229
Mobles Reig	231
Òscar Lena.....	233
Ramon Rigol	234
Pere Cosp	236
Valeri Corberó	238
Josep Pagès	240
Raimon Vayreda	241
Antoni Ibáñez	242
Altres decoradors.....	242

Epíleg	245
Bibliografia	251
Índex d'il·lustracions	281
Índex onomàstic	287
Làmines	295

Introducció

L'origen d'aquesta investigació és casual i va forjar-se quan cursava una assignatura de doctorat i amb motiu del buidatge de la revista dedicada a les arts decoratives *Arts i Bells Oficis*. Fou durant la lectura d'aquelles pàgines i, molt especialment, del seu número extraordinari —que es feia ressò del Pavelló dels Artistes Reunits, empresa liderada per Santiago Marco durant l'Exposició Internacional de Barcelona 1929 i que cal considerar com un dels episodis més inequívocs de l'art déco català— quan vaig decidir centrar el meu estudi en l'art déco. Atrapada per la curiositat i veient que es tractava d'una matèria força inexplorada per comparació al modernisme, vaig anar estirant fils i plantejant-me alguns dubtes: em resultava sorprenent que un tema que gaudeix de tanta literatura artística en l'àmbit internacional no hagués estat estudiat a fons al nostre país. Tal vegada es tractava d'un episodi merament epidèrmic, sense consistència qualitativa i que no donava prou de si? *A priori* l'art déco català és subterrani, no té la visibilitat ni les figures icòniques del tsunami modernista (que ha esdevingut una de les millors targetes de presentació de Barcelona) i, a més, va cohabitar amb moviments artístics culturals de gran representativitat en l'escenari artístic cultural: el noucentisme, d'una banda, i l'emergent avantguarda, de l'altra, que li atorguen una particular fesomia i que, alhora, el van eclipsar. En conseqüència, i mentre avançava la recerca, tenia clar que, més que centrar-me en un episodi concret, una modalitat artística o en un dels seus protagonistes, calia analitzar-lo de manera panoràmica i transversal, com una expressió plural, contradictòria, sense un paradigma estètic, però, en qualsevol cas, com una manifestació d'una vitalitat creadora, que irradia en l'alta i, molt especial-

ment, en la baixa cultura, i que té el seu punt àlgid en el marc de l'Exposició Internacional de Barcelona de 1929. Vaig voler escatir-ne els orígens, les vies de penetració, els models que va assimilar, els esdeveniments i els seus actors principals.

El pilar central d'aquest estudi són les arts decoratives; amb tot, no des-cuido el seu *entourage*, que constitueix un primer bloc, on s'analitza l'art déco com una moda i el nou estil de la vida moderna, tot reflectint la cara més optimista dels anys previs a la irrupció de la Guerra Civil Espanyola. Així doncs, es reconstrueixen el marc de fons i l'atmosfera cultural i artística de les dècades de 1920 i 1930, marcades per una onada de frivolitat, un cert *carpe diem*. Són els anomenats “anys folls”, els quals s'han d'entendre dins l'ambient general de la inestabilitat social, les crisis financeres, però també del sorgiment d'una nova classe burgesa, enriquida amb la posició de neutralitat durant la Gran Guerra, amb anhels cosmopolites i que rep l'impacte d'un conjunt de transformacions que afecten radicalment la seva forma de viure. Els nous mitjans de comunicació (premsa, publicitat i cinema) encim-bellen noves icones (electrificació, gratacels, fites esportives, dansa, jazz i estrelles glamuroses) i l'art, en el sentit més global, és un mirall d'aquests nous temps moderns que caracteritzen la cultura de masses. En aquest sentit, les arts visuals són interpretades com mers instruments d'un relat i la fotografia, tal vegada, és la veritable protagonista del període.

Seguidament, s'aborda l'origen de l'art déco —que es manifesta en el camp de la il·lustració gràfica en dates molt anteriors a l'Exposició Internacional de les Arts Decoratives de París de 1925— i també les seves concomitàncies amb el modernisme permeable als models centreeuropeus a partir de l'obra d'alguns arquitectes i dissenyadors, així com l'enllaç i les línies de continuïtat amb l'art déco que es donen en l'obra d'alguns artífexs tradicionalment lligats al modernisme.

Un capítol central és l'estudi de l'aportació catalana del FAD a l'Exposició Internacional de les Arts Decoratives de París de 1925, en el qual s'incideix en els precedents, els estímuls i les condicions per a la participació en aquesta “gran fira de les arts decoratives” dels artistes del FAD, liderada per Santiago Marco, que difon “l'estil cubista” en la decoració. Un estil que es popularitza a partir de l'Exposició Internacional de Barcelona el 1929 i el repertori formal del qual s'estengué, molt especialment, en la decoració dels espais de consum i d'oci. Tot i que molts d'aquests establiments han perdut la seva fesomia inicial o han estat enderrocats, el capítol *L'estil botiga* —expressió manllevada de Rafael Benet— tracta de la incidència de l'art déco

en el món de la decoració dels establiments comercials efímers, així com de la seva presència epidèrmica en el camp de l'arquitectura. Així mateix, segueixo la pista del col·lectiu d'artistes i dissenyadors que van integrar, en el context de l'Exposició Internacional de Barcelona de 1929, el Pavelló dels Artistes Reunits, espai domèstic del luxe i del confort moderns, i que van decidir constituir-se com a grup independent per portar fins a les últimes conseqüències les fórmules decoratives de l'Exposició Internacional de 1925.

A *Els detractors* examino les veus crítiques que ja comencen a aparèixer en la dècada de 1930, encapçalades pels membres del GATCPAC, arquitectes i dissenyadors compromesos amb el racionalisme que recorden que la bellesa no depèn de l'ornament i que van condemnar-lo des de les pàgines de la revista *A.C.*

El darrer bloc aplega un glossari o un *who is who*, amb les biografies dels protagonistes d'aquesta híbrida moda decorativa, les referències de molts dels quals eren, fins ara, inexistents o tractades de forma molt sumària. El criteri de selecció dels artistes (fonamentalment ebenistes, vidriers, joiers i lacadors) consisteix en el fet d'haver-ne registrat la participació en l'exposició d'arts decoratives de París de 1925, en el Pavelló dels Artistes Reunits o en altres iniciatives destacables dutes a termes per l'entitat del FAD abans de l'esclat de la Guerra Civil, episodi que truncà tràgicament una època creativament molt pròspera.

Per a la realització d'aquesta investigació, s'ha prestat especial atenció a diferents grups d'informació. En primer lloc, la que subministren les revistes i publicacions de l'època, amb informacions gràfiques i documentals molt valuoses en un moment en què la premsa, precisament, era vehicle de les noves tècniques tipogràfiques, amb inclusió de la fotografia i les noves tècniques de la publicitat, seguint l'onada de l'art déco internacional. És el cas del magazín català d'estil europeu *D'ací i d'Allà*, que, com ja ha analitzat Joan Manuel Tresserras (1993), va convertir-se en un instrument difusor de propostes d'urbanitat i de comportament social, adreçat a la burgesia i a les capes benestants de Barcelona, amb una pretensió pedagògica i d'infondre una patina d'estil i de bon to, més aviat esnob, entre els cercles dirigents del país. No hi ha dubte que les pàgines d'aquesta publicació constitueixen, des d'un punt de vista artístic, una veritable antologia de l'art déco català, i són testimoniatge de les millors creacions dels artistes del període que ara tractem. No podem negligir les informacions que ens han subministrat multitud de publicacions de l'època; i, també, he volgut consultar publicacions estrangeres, inassequibles a la xarxes de biblioteques catalanes, atès que les

col·leccions són incompletes o inexistents: *La Revue du Vrai et du Beau*, *Art et Décoration*, *Art et Industrie*, *Mobilier et Decoration*, *L'Art Vivant*, *Art Décoratif*, *L'Illustration*, *Vanity Fair*, *Gazette du Bon Ton*, *Vogue*, etc. constitueixen algunes d'aquestes publicacions foranes, en les quals es publicaren ressenyes sobre l'art català dels anys vint i trenta, consultades a la Bibliothèque Forney, a la Bibliothèque Nationale de Paris, així com en algunes biblioteques americanes com ara la Watson Library i la Emory Library. Columbia University, de Nova York. Una de les fonts essencials per a aquest estudi han estat els arxius particulars i els centres de documentació públics. Remarquem el fons de Josep Mainar i el fons fotogràfic de Gabriel Casas, aquest darrer, una veritable atalaia d'aquest període daurat, custodiat per l'Arxiu Nacional de Catalunya; l'Arxiu del Foment de les Arts Decoratives; el fons documental de l'Escola Elisava, i l'Arxiu del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya (destaquem el fons del GATCPAC, Mestres Fosses, Bartomeu Llongueras, Fons Germà Rodríguez Arias, etc) i, molt especialment, els arxius privats dels artistes, a mans dels seus descendents. Destaquem, així mateix, l'Arxiu Museu Emili Vilà, Llagostera; Arxiu-Taller. Museu Serra de Cornellà, l'Arxiu Ramon Sastre, l'Arxiu Badrinas, el fons Jaume Llongueras, el fons dels artistes Pere Cosp i Valeri Corberó; l'Arxiu Masriera i Carreras, SA (Grup Bagués); el fons de la fàbrica Molfort's; el que queda del fons documental de la joieria Roca, entre d'altres, i la documentació sobre el període d'entreguerres del Musée des Années 30 (Musée Municipal de Boulogne-Billancourt). Mereix una menció especial el fons de l'antiga fàbrica Myrurgia. Durant tres anys vaig escorcollar-ne i classificar-ne la documentació, inicialment ubicada en un magatzem. Ha estat una de les feines més apassionants, atesa la riquesa de material tant pel que fa al fons de *vintages* inèdits de Ramon Batlles, Josep Sala i Pere Català Pic com a la secció d'originals publicitaris d'Eduard Jenner, sense oblidar altres elements de disseny gràfic i industrial. Una selecció d'aquest fons va ser exposada en el context de l'exposició *Myrurgia. Bellesa i Glamour* al Museu Nacional d'Art de Catalunya (2004), i per tant, remeto el lector a la consulta de l'esmentat llibre-catàleg, que ressegueix el fil d'un dels episodis més brillants i internacionals de la publicitat catalana del període art déco.

Una de les fonts informatives que singularitzen aquest treball és l'obtinguda com a conseqüència d'hores de conversa amb els agents implicats. Les tardes compartides amb els llavors nonagenaris Pere Cosp, Manuel Capdevila o Valeri Corberó, entre d'altres, formen part del capítol dels records personals i amb ells vaig fer un viatge al túnel del temps amb d'*Aci i d'Allà* com a guia.